

רבי יוסף ג'יקטיליה

בעל "שערי אורה", "יוסף הקטן" שפתח עשרה שערים של אור אל שמות הקודש ואל סוד התפילה יש ספרים שנכתבו לחכמים גדולים, ויש ספרים שנכתבו בשביל מי שעומד בפתח ואינו יודע איך להיכנס. "שערי אורה" הוא ספר כזה. הוא נפתח במכתב לתלמיד אהוב שביקש דבר לא נכון, ובמקום לגעור בו, רבו לקח אותו ביד והוביל אותו, שער אחר שער, עד לפני המלך. את הספר הזה כתב רבי יוסף ג'יקטיליה זצ"ל, מגדולי המקובלים בספרד, ומפורסם בשם האר"י הקדוש שאמר עליו שהוא המפתח לכל חכמת הסוד. שבע מאות שנה עברו מאז, ועדיין, מי שרוצה להבין מה פירוש "ספירות", ומה הקשר בין שמות הקודש שבתורה לבין התפילה שלו, פותח את "שערי אורה".

יוסף הקטן

רבי יוסף בן אברהם ג'יקטיליה נולד בשנת ה'ח' (1248) בעיירה מדינצ'לי שבממלכת קסטיליה, בלב ספרד. את רוב שנותיו עשה בעיר סגוביה, שהייתה בה קהילה יהודית גדולה ומבוססת, ושם לימד וכתב.

ויש בשמו משהו מיוחד. "ג'יקטיליה" פירושו בספרדית "הקטן מאוד". ובפתיחת ספרו "גינת אגוז" הוא קורא לעצמו "יוסף הקטן". מי שגילה לדורות כל כך הרבה מסודות שמותיו של הקב"ה, נשא כל חייו שם שמזכיר לו להיות קטן.

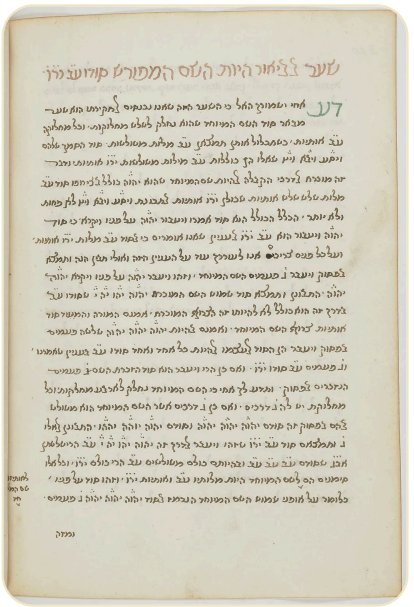
אני חושב שזה לא מקרה. אי אפשר לעסוק בשמות הקודש ובגדולת הבורא בלי ענווה. ככל שאדם מבין יותר כמה גדול הקב"ה, הוא מרגיש קטן יותר. "יוסף הקטן" הוא לא חולשה. זו הדרך היחידה להיכנס בשערים האלה.

בצעירותו, כך מספרים, למד אצל המקובל רבי אברהם אבולעפיה, ויש חולקים על כך, כי רבי יוסף עצמו אינו מזכיר אותו בספריו. כך או כך, הוא הלך בדרך משלו: דרך של סדר, של בהירות, ושל יראת שמיים.

גינת אגוז

הספר הראשון שלו, "גינת אגוז", נכתב כשהיה בן עשרים ושש בלבד. השם לקוח מן הפסוק בשיר השירים, "אל גנת אגוז ירדתי". ומפרשים שהמילה "גנת" רומזת לשלוש דרכים בלימוד הסוד: גימטריה, נוטריקון ותמורה. והאגוז, שהפרי שלו מוסתר בתוך קליפה קשה, הוא סמל לסוד: מי שרוצה להגיע אל התוך, צריך לעבור את הקליפה.

בספר הזה הוא מבאר את שמות הקב"ה שבתורה, את אותיות האלף בית ואת סימני הניקוד. והוא מלמד יסוד שילווה אותו כל חייו: השם המפורש, שם הוי"ה, הוא השם שמורה על עצמותו של הקב"ה, ושאר השמות מורים על פעולותיו בעולם. והוא מביא את הפסוק "אני ה' הוא שמי", ומסביר שהקב"ה כביכול אומר: שמי ואמיתתי אחד הם.

דף מכתב יד של "גינת אגוז", מן המאה השש עשרה, בספרייה הלאומית של

צרפת

ספרו הגדול, "שערי אורה", נכתב לפני שנת ה'נ"ג (1293). והוא נפתח בצורה מפתיעה, כמו מכתב אישי:

"שאלת ממני אחי ידיד נפשי להאיר לפניך נתיב בעניין שמותיו של הקב"ה יתעלה ויתברך, להפיק בהם רצונך ולהגיע בהם למחוז חפצך. ולפי שראיתי כוונתך ישרה וטובה יותר משאלתך, הוצרכתי להודיעך איזה דרך יחלק אור"

שערי אורה, הקדמה

התלמיד רצה ללמוד שמות קדושים כדי להשתמש בהם, לפעול בהם פעולות. ורבי יוסף עונה לו בתוקף שזו דרך מסוכנת, ושאסור להשתמש בשמות הקודש לצורך עצמו. אבל שימו לב איך הוא פותח: "אחי ידיד נפשי". והוא מוסיף, "ראיתי כוונתך ישרה וטובה יותר משאלתך". הוא רואה את הלב של התלמיד, ולא רק את השאלה.

זה רב אמיתי. תלמיד בא עם בקשה לא נכונה. רב אחר היה דוחה אותו. רבי יוסף אומר לו: אני רואה שהלב שלך טוב, רק הדרך לא נכונה, בוא ואראה לך את הדרך הנכונה. וכל ספר "שערי אורה" הוא בעצם התשובה האוהבת הזאת, לתלמיד אחד, שהפכה לספר לכל הדורות.

ומה הדרך הנכונה. הוא מסביר שמי שרוצה להשיג את חפציו בשמות הקודש, צריך להתאמץ בתורה להבין את הכוונה של כל שם ושם: אהיה, יה, הוי"ה, אדני, אל, אלוה, אלהים, שדי, צבאות. כל שם הוא "כדמיון מפתחות", ומי שמבין אותם, "יכיר וידע גדולת מי שאמר והיה העולם, ויפחד ויירא מלפניו וישתוקק ויכסוף ויתאווה להידבק בו". ואז, הוא אומר, "יהיה קרוב לי" ותהיה תפילתו מקובלת".

وهוא מביא ראיה מן הפסוק "אשגבהו כי ידע שמי, יקראני ואענהו":

"לא אמר הכתוב אשגבהו כי יזכור שמי, אלא כי ידע שמי", הידיעה היא העיקר"

שערי אורה, הקדמה

עשרה שערים

הספר בנוי מעשרה שערים, כנגד עשר הספירות. ובכל שער הוא מבאר את השם הקדוש של אותה ספירה, ואת הכינויים הרבים שלה בתורה, בנביאים ובדברי חז"ל. כך, כל מי שקורא פסוק בתורה, יכול לדעת לאיזו מידה עליונה הוא רומז.

ויש בסדר הזה חכמה גדולה. הספר מתחיל דווקא מלמטה, ולא מן הכתר. השער הראשון הוא שער השם "אדני", מידת המלכות, הספירה העשירית. משם עולים, שער אחר שער, עד השער העשירי, הספירה הראשונה. והשער הראשון נפתח בפסוק שאנחנו אומרים לפני כל תפילת עמידה: "אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך". ואחריו באות מילים שראשי התיבות שלהן יוצרים שמות קדושים:

"יסוד החכמה ועיקר הקבלה, אמונת ה' יתברך האמן, אם דרך נכוחה ידרכו מחשבותיך"

שערי אורה, השער הראשון

ומיד הוא מסביר בדרך משל: אדם שהולך לחצר המלך לבקש בקשה, צריך לדעת כמה שערים יש בבית המלך, זה לפניו מזה, להכיר את השומרים, ולבדוק אם הבגדים שלו ראויים להיכנס בהם. "ואם במלכות בשר ודם יש לו להיזהר בכל אלו הדברים שאמרנו, כל שכן בהיות האדם נכנס להקביל פני מלך מלכי המלכים הקב"ה".

תחשבו על זה בפעם הבאה שאתם עומדים להתפלל. "אדני שפתי תפתח" הם לא רק מילים של פתיחה. זה השער הראשון. כל תפילה היא הליכה אל המלך, שער אחר שער. ורבי יוסף ג'יקטיליה מלמד אותנו לא להיכנס בבהלה, אלא לעצור לרגע, לבדוק את הלב, ולדעת לפני מי אנחנו עומדים.

כיסא לשכינה

אחד הרעיונות היפים ביותר בהקדמה לשערי אורה הוא על איברי האדם. רבי יוסף מסביר שהקב"ה ברא בגוף האדם איברים כדמיון וסימן לסודות העליונים. ואם אדם מקדש איבר מאיבריו, האיבר הזה נעשה "כיסא" לאור

”כגון שנזהר ונשמר אדם אחד במראה עיניו שלא יביט ולא יסתכל בדבר ערוה ולא בשאר כל דבר של גנאי אלא בכל דבר שהוא קדושת יי”י ועבודתו, אז אותה עין נעשית כמו כיסא לאותו דבר הנקרא למעלה עין”

שערי אורה, הקדמה

וכן היד, וכן הרגל, וכן כל האיברים. ומכאן הוא מבאר את מאמר חז”ל ”האבות הן הן המרכבה”: אברהם אבינו לקח בטהרה את צד הימין, מידת החסד; יצחק את צד השמאל, מידת הגבורה; ויעקב את הקו האמצעי. כל אחד מהם קידש את עצמו עד שנעשה כיסא לשכינה.

ואת זה כל אחד מאיתנו יכול לעשות. עין ששומרת את עצמה, פה שמדבר רק טוב, יד שנותנת צדקה. כל איבר שמתקדש הופך למשכן.

תורתו בהלכה

תורתו של רבי יוסף לא נשארה רק בספרי הסוד. מרן רבי יוסף קארו, בספרו ”בית יוסף”, מביא כמה דברים מתשובותיו. למשל, שעל פי הקבלה אין להוציא את התפילה של ראש מן התיק עד שתהיה התפילה של יד מונחת, ושאין לברך על חידוש הלבנה עד שיעברו עליה שבעה ימים. וההלכה הראשונה נכנסה גם לשולחן ערוך. כל יהודי שמניח תפילין, ומוציא קודם את של יד, הולך בלי לדעת בעקבות רבי יוסף ג'יקטיליה.

הספרים

רבי יוסף כתב ספרים רבים, ורובם עוסקים בשמות הקודש, בספירות ובטעמי המצוות. אלה העיקריים:

שערי אורה

עשרה שערים לעשר הספירות

ספרו המפורסם, שבו כל שם קדוש וכל כינוי בתורה מוצא את מקומו. נדפס לראשונה במנטובה בשנת ה'שכ"א (1561), ומאז במהדורות רבות. הרמ"ק, מרן הבית יוסף, רבי חיים ויטאל והשל"ה הביאו מדבריו.

גינת אגוז

שמות, אותיות וניקוד

ספרו הראשון, שחיבר בן עשרים ושש. שלושה חלקים: שמות הקב"ה, אותיות האלף בית, וסימני הניקוד. נדפס בהנאו בשנת ה'שע"ה (1615).

שערי צדק

עוד דרך אל עשר הספירות

חיבור נוסף על הספירות, ובדפוס נקרא שם המחבר בשיבוש "רבי יוסף בן קרניטול". הוא נפתח במשל על מי שהולך ימים רבים לראות את פני המלך, ואינו יודע איפה השער.

ספר הניקוד

סוד הנקודות

ביאור על דרך הסוד לסימני הניקוד, כמו החולם, השורוק והחיריק, ומה הם רומזים בעולמות העליונים.

סוד החשמל

על מראה יחזקאל

פירוש על דרך הקבלה למראה המרכבה שראה יחזקאל הנביא, ועל דרך עלייתם של הנביאים.

כללי המצוות וסודות המצוות

טעמי המצוות

ביאור למצוות התורה ולמעלתן, בהלכה, באגדה ובדרך הסוד. וחיבר גם פירוש על ההגדה של פסח, שנדפס בשם "צפנת פענח".

המפתח

קשה לתאר כמה רחוק הגיע הספר הקטן הזה. מפורסם בשם האר"י הקדוש שאמר ש"שערי אורה" הוא המפתח להבנת חכמת הסוד. גדולי המקובלים בצפת, הרמ"ק ורבי חיים ויטאל, הביאו מדבריו. מרן הבית יוסף הביא

מתשובותיו להלכה. ובדורות שאחר כך המליצו עליו גם בבתי המדרש של ליטא. תלמידו הגדול של הגר"א, רבי חיים מוולוז'ין, אמר פעם שמי שרוצה לצאת ידי חובת לימוד הקבלה, ילמד את ספר הזוהר ואת ספר שערי אורה.

ויש בזה משהו מרגש. ספרד, שבה נכתב הספר, גירשה את יהודיה כמאתיים שנה אחרי פטירתו. הקהילה של סגוביה נעלמה. אבל "שערי אורה" לא נשאר מאחור. הלומדים נשאו אותו איתם בגלות, אל צפת, אל איטליה, אל פולין ואל ליטא, והוא ממשיך להאיר עד היום, בכל מקום שבו יהודי פותח אותו.

שיטתו

◆ השם המפורש למעלה מכל

היסוד הגדול של רבי יוסף הוא שכל שמות הקב"ה נמשכים מן השם המפורש. השם "אלהים" מורה על הטבע ועל הפעולות בעולם, ושם הוי"ה הוא מקור ההוויה של הכל. ולכן, הוא מלמד, כל עבודה צריכה להיות מכוונת אל השם המיוחד, אל הקב"ה עצמו, ולא אל כוח כלשהו בטבע.

◆ הידיעה מביאה לאהבה

אצל רבי יוסף, הלימוד אינו מטרה בפני עצמו. מי שיודע את שמות הקב"ה, מכיר את גדולתו, ומי שמכיר את גדולתו, ירא ממנו ומשתוקק אליו. בתחילת ספרו הוא כותב לתלמידו שכאשר יגיע לידיעה הזאת, "תאהב אותו בכל נפשך, ותתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך".

◆ זהירות בשמות הקודש

ולצד כל העומק, הוא מזהיר שוב ושוב: שמות הקודש אינם כלי לשימוש. גם החכמים הראשונים, שידעו את השמות, לא השתמשו בהם לצורך עצמם. הדרך אל הקב"ה עוברת בתורה, בתפילה ובקדושת האיברים, ולא בכוחות נסתרים.

מופתים ועדויות

על חייו האישיים של רבי יוסף ג'יקטיליה נשמרו מעט מאוד ידיעות. מסופר שגדולתו בחכמת הקבלה הייתה כל כך מפורסמת, שהיו שכינו אותו "רבי יוסף בעל הנסים". אבל המופת הגדול שנשאר ממנו בידינו הוא הספר עצמו: ספר שנכתב לתלמיד אחד, והפך לשער שדרכו נכנסו אל חכמת הקבלה דורות של לומדים, מימי הרמ"ק והאר"י ועד היום.

הסתלקותו

רבי יוסף ג'יקטיליה נסתלק אחרי שנת ה'ס"ה (1305), ויש אומרים שחי עד שנת ה'פ"ה (1325). לפי המסורת נפטר בעיר פניאפיאל שבצפון ספרד, על גדות נהר הדוארו. מקום קבורתו אינו ידוע, וגם יום פטירתו לא נשמר. בית הקברות היהודי העתיק של סגוביה, העיר שבה ישב ולימד רוב ימיו, נשמר עד היום על גבעה מיוערת מול העיר, והוא עדות לקהילה הגדולה שחי בתוכה.

בית הקברות היהודי העתיק של סגוביה, העיר שבה פעל רבי יוסף ג'יקטיליה רוב ימיו

ואולי יש בזה משהו נכון. מי שקרא לעצמו "יוסף הקטן", לא השאיר אחריו ציון מפואר. מה שהשאיר הוא שערים: עשרה שערים של אור, פתוחים לכל מי שרוצה להיכנס.

מה הוא משאיר לנו

רבי יוסף ג'יקטיליה מלמד אותנו שהתפילה היא הליכה אל המלך, ושלפני כל "אדני שפתי תפתח" כדאי לעצור ולדעת לפני מי עומדים. הוא מלמד שהידיעה של שמות הקב"ה היא דרך לאהבה וליראה, ולא כוח להשתמש בו.

והוא מלמד שכל אחד מאיתנו יכול להיות כיסא לשכינה. עין ששומרת את עצמה, פה ששומר את עצמו, יד שנותנת. ומלמד, בדוגמה האישית שלו, איך עונים לתלמיד שטועה: באהבה, "אחי ידיד נפשי", ובלי לוותר על האמת.

זכותו של רבי יוסף ג'יקטיליה תגן עלינו ועל כל עם ישראל, ויפתחו לנו שערי אורה ושערי תפילה, ונזכה להיכנס לפני המלך בלב שלם, אמן.

מקורות

שערי אורה, הקדמה, והשער הראשון; שערי צדק, פתיחה; גינת אגוז; בית יוסף, אורח חיים סימן כה וסימן תכו; שולחן ערוך, אורח חיים כה, יא; תהלים צא, יד; שיר השירים ו, יא.

קרדיט תמונות: מבט על העיר פניאפיאל מן המצודה, צילום: José Luis Filpo Cabana, CC BY 3.0. בית הקברות היהודי העתיק של סגוביה, צילום: MiguelAlanCS, CC BY-SA 4.0. דף מכתב יד גינת אגוז, הספרייה הלאומית של צרפת: נחלת הכלל (Public domain). כולם דרך Wikimedia Commons.

המימד הנוסף • הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 • ravbiton.com • לפנייה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה